

ÉRTEKEZÉSEK
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLY KÖRÉBŐL
AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI
NÉMETH GYULA
OSZTÁLYTITKÁR

XXVI. KÖTET — 10. SZÁM

SIMONYI ZSIGMOND HELYE
A MAGYAR NYELVTUDOMÁNY
TÖRTÉNETÉBEN

IRTA
RUBINYI MÓZES
LEVELEZŐ TAG

SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁS A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
I. OSZTÁLYÁNAK 1948. NOVEMBER 8-ÁN TARTOTT ÜLÉSÉN

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST 1949

A magyar nyelvtudomány XIX. századi történetében, az elején, meg a végén, meglehetősen analóg jelenségekre bukkanunk. 1803-ban foglalja el a pesti egyetemen magyar nyelvtudományi tanszékét Révai Miklós, és 1872-ben, Toldy Ferenc halála után oszlik meg a magyar tanszék nyelvtudományira és irodalomtörténetire, s lesz Simonyi Zsigmond 1877-ben a magyar nyelvtudománynak magántanára, 1885-től 1889-ig nyilvános rendkívüli, az utóbbi évben rendes tanára.

Mindketten, Révai is, Simonyi is, a pozitívista történelmi módszernek a maguk nemében senkitől felül nem mult mesterei hazánkban, és így gyűjtő, kiadó-közlő és monografikus munkásságuk adja meg minden utánuk következő magyar nyelvtudományi kutatás alapját. Mindketten teljes magyar történeti nyelvtan kiadására törekedtek, mindketten el is végezték a munkát és mindkettő törekvésének életében csak a hang- és alaktan kiadása lett a gyümölcse. Mindkettőt korai, illetve váratlan halála akadályozta meg a teljesen kész mondattani rész kiadásában, és tragikus sorsuk egyben kérlelhetetlen találkozásuk is ez alkotásaikban. Révai Miklós *Elaboratio Grammatica Hungarica* című művének mondattani része századunk elejéig ismeretlenül lappangott kéziratai között, s midőn e kéziratot felfedezvén, rája éppen Révai halálának 100-ik évfordulója alkalmából 1907-ben a Magyar Tudományos Akadémia figyelmét felhívtam, a kiadást az Akadémia Simonyi Zsigmondra. Révainak tanszékén méltó utódjára bízta, aki a megbízás alapján Révai Miklós történeti nyelvtanának mondattani részét ki is adta.¹ Révaiét kiadta, de saját, teljesen elkészült mondattanának kiadását a kegyetlen sors, amely ezúttal a magyar fasizmus első fellobbanását jelentette, megtagadta. Mint ez átkos mozgalom első számú szellemi mártírja, 1919. november 22-én, este 10 órakor omlott össze amúgy is gyenge szervezetű teste és kész kéziratával hiába kísérletezett az ő halála után hozzá méltó hitvese: a könyv nem jelent meg, kézírata pedig, úgy látszik, annyi pótolhatatlan kulturális és erkölcsi értékkel együtt elpusztult vagy talán valahol lappang.² Simonyi Zsigmond azonban munkásságában ragyogóan mutatja amaz évtizedek haladását, amely legméltóbb elődjének halála (1807) és az ő fellépte (1872—3) között mutatkozott tudományunk történetében. Révai Miklós romantikus történet-szemléletével, a minden fantasztikus-romantikus történet-szemléletet kiküklási-

val szemben Simonyi Zsigmond már a történelmi módszer útján hangyaszorgalommal gyűjtött és mindenfajta elfogultság nélkül összeállított és kiadott részletek alapján, de már, mint azt látni fogjuk, az új nyelvtudományi iskola alapelvei szerint építi fel a Tüzetes Magyar Nyelvtan fejezeit.³

Simonyi Zsigmond tudós egyetemi professzor volt, három évtizeden át a magyar nyelvtudomány tanára a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen, s ha egy tudós egyetemi tanár munkásságát tesszük mérlegre, két oldalról kell ezt tennünk. Meg kell vizsgálnunk, mit alkotott ő maga élte folyamán, de azt is, hogy az ő indításaira mit alkottak tanítványai, milyen tudós nemzedéket nevelt fel.

Simonyi Zsigmond 66 évet élt. 1853. január 1-én született Veszprém-ben. Az elemi iskolát ugyanott, a gimnázium négy alsó osztályát a veszprémi piarista gimnáziumban végezte, az ötödik és hatodik osztályt az esztergomi bencésekénél (itt Ferenczy Jákó tanította irodalomra és Vaszary Kolos történelemre), a hetedik és nyolcadik osztályból összevont vizsgát tett s utána érettségit, egy évvel előbb, mint kortársai, Budapesten Lutter Nándor főigazgató elnökelete alatt. Zárkózott, magába merült kisdíák volt. A verseket nagyon szerette és diákkori versei egy bőrkötéses kis füzetben 1944. június 24-ig megvoltak. Egy iskolatársa feljegyzése szerint mint kisdíákban egyszer felmerült az az ötlet, hogy mérnök lesz, és még 1870-ben is levelet írt Bécsbe egy barátjának, melyben az iránt érdeklődött, hogyan iratkozhatnék be a bécsi műegyetemre.⁴ Racionális lelkisége tehát már gyermekkorában megmutatkozott. Kilenc éves korában a negyedik elemiben ezt az írásbeli tételt kellett kidolgoznia: „Mit szeretek jobban, a telet-e vagy a nyarat és miért?” A kilenc éves fiú erre így felelt: „A nyarat szeretem jobban, még pedig három okból. 1. Mert a szabadban nem fázik az ember. 2. Mert minden zöld és virágos és az nagyon szép. 3. Mert a Sédhen fürdeni lehet.” Tanítójának, Hochmuth Ábrahámnak, emlékezete szerint az egész dolgozat ennyiből állt, nem volt abban egy árva szóval sem több.⁵ Exakt lelke ilyen szabatosan oldotta meg később a magyar nyelvtudomány problémáit is, felesleges szó-sallangok nélkül, tárgyilagosan, egyenesen, becsületesen.

Franciául, angolul maga tanult, s egy derék iskolatársa, a későbbi csornai prépost, Burány Gergely beszéli, hogy a szavakat „dirib-darab papírokra jegyezte, ilyenekkel tele volt minden zsebe. Ha egyedül ment valahová, útközben ezeket a cédulákat húzogatta elő.” Ugyancsak az ő feljegyzéseiből tudjuk, hogy: „sovány, gyenge testalkatú, de szép, pirosarcú, kedves fiú volt, olyan szemérmes és szerény, mint a bármely jólnevelt leányka.”⁶

Valószínűleg Szarvas Gábor hatott rá abban, hogy a magyar nyelvtudományának állt szolgálatába, s véglegesen Budenz József egyetemi előadásainak és tudós nevelő egyéniségének köszönhetjük Simonyi Zsigmondot. Budenz hozta el hozzánk az akkori német indogermanista professzorok közvelen, emberséges módszerét, amelyet ő mesterénél, Benfey Tivadarnál⁷ sajátított el. Budenz nem afféle előkelő tudós volt, aki a katedra magasságából néz le hallgatóira, hanem kitűnő nevelő tudós, aki témákat adott hallgatóinak, érdeklődött szociális helyzetük iránt s lakásán is szívesen látta őket és foglalkozott velük. Simonyi doktori értekezése még finnugor tárgyú (Az ugor módalakok: NyK. 13. köt. 1876). Ennek érdekében Simonyi Lipcséből kérte mestere támogatását Hunfalvy Pálnál, hogy a mű a NyK.-ben megjelenhessen. Budenz válaszában, 1876. február 29-én ezt írja: „Kegyednek az ugarság terén tett első s remélem sikerült specimenje igen nagy örömmel szolgál.”⁸ Simonyi már elébb sorra ismerteteti Budenz eredményeit a Nyr.-ben és a NyK.-ben, már 1873 óta.

A budapesti egyetem elvégzése után Simonyi Zsigmond két félévet töltött a lipcsei egyetemen, mégpedig az egyetem irodájának és kvesturájának adatai szerint, mint *rendes hallgató*.⁹ 1874 októberében iratkozott be a lipcsei

egyetemre „Simonyi Sigismund, aus Vesprim, Ungarn“. Hangsúlyoztuk, hogy rendes hallgatónak, mert a budapesti egyetemet már akkor elvégezte volt és így egyszerű „Hörer“ is lehetett volna, s így kevesebb lett volna tandíja. Ő azonban rendes hallgatónak iratkozott be, hogy teljesen belemerülhessen a lipcsei egyetemi (illetve s közelebb kerülhessen a tanárokhoz. Szép idők jártak akkor a lipcsei egyetemen. Itt tanított kezdő professzorként *Hermann Paul*, továbbá kora egyik legmélyebb hatású irodalomtudósa, *Michael Bernays*, itt gyönyörködtette a germanistákat *Friedrich Zarncke*, itt működött *Curtius* a klasszikus filológus, *Overbeck* az archeológus, *Heinze* a filozófus, *Leskien* a szlávista és itt tanított akkor *Mommsen* is.

Érdekesen ír Simonyi lipcsei tanulmányairól Budenz Józsefhez 1874. november 17-i levelében: „Ma négy hete, hogy szerencsésen és jókedvvel Lipcsébe érkeztem, és mondhatom, hogy itt kezdettől fogva jól érzem magamat. Még az emberek is szorgalmasabbak, romlatlanabbak és kevésbé mesterkéltebbek, mint minálunk. Különösen jó viszonyban állok Overbeckékkel, kikkel Pulszky Károly ismertetett meg s kikhez már több ízben meg voltam hívva... Curtius befogadott az ő Grammatische Gesellschaft-jába, hol már egy munkát is elvállaltam...“^{10/a}

Simonyi a lipcsei egyetemen minden nyelvész legjobb előiskolájába járt: főleg klasszika-filológiával foglalkozott. Az említett Curtiuson és Overbecken kívül hallgatta Ritschl (Die wichtigsten Lehren der lateinischen Grammatik) s bizonyosan mély nyomokat hagyott lelkében Lange prof. „Ausgewählte Capitel der vergleichenden Syntax der griechischen und lateinischen Sprache“ c. előadása. Nyilvánvaló, hogy Simonyi módszerének tisztasága, gyűjtéseinek megbízhatósága lelki adottságain kívül onnan ered, ahonnan annyi áldás az irodalmi tudományokra általában, t. i. a klasszikus filológus pedáns műhelyéből. A második felében Curtius „Elemente der vergleichenden Sprachwissenschaft, mit besonderer Rücksicht auf die Aufgaben und Ziele der classischen Philologie“ c. előadását hallgatta. Egyetemi napjai közül bizonyval a hétfői volt az ifjú Simonyinak a legkedvesebb. E napon délután 6–8-ig volt Curtius Grammatische Gesellschaft-jának gyűlése. Budenz 1875. január 2-án Simonyinak Lipcsébe írt levelében,¹⁰ mely nyilván a fent idézett levélre írt válasz, meglegezően érdeklődik a Grammatische Gesellschaft munka-módja iránt. „Nagyon szeretném,“ — írja Budenz Simonyinak — „ha Kedgyed alkalomilag részletebben ismertelné velem a Gesellschaft működését; miről folynak a tárgyalások: kész dolgozatokról-e bírálólág, vagy kitűzött kérdésekről vitatkozólág.“ E nyelvtani társaság hazánkba való átplántálása lett az a keret, ahol Budenz s később maga Simonyi is a tudósnevelés közvetlenségét gyakorolta.¹¹

A tudós pályájának taglalása előtt lássuk most tudományos pályájának legfőbb kronológiai és statisztikai adatait. Simonyi Zsigmond 1877-ben (24 éves korában) lett magántanár a budapesti Tudományegyetemen, pár évig helyettes tanár, 1889-ig rendkívüli tanár és ettől fogva haláláig rendes tanár: tehát 42 esztendeig adott elő az egyetemen. Az Akadémiának 1879-ben lett levelező, 1893-ban rendes tagja, a Nyelvtudományi Bizottságnak 27 évig (1892—1919) előadója, a Magyar Nyelvőrnek éppen 25 évig (1895—1919) szerkesztője. 1889-től 1893-ig hosszú elmunkálatok után szerkesztette Szarvas Gáborral a Nyelvtörténeti Szótárt, 1903-tól haláláig szerkesztette és kiadta a Nyelvészeti Füzeteket.

Akkor indult el hát tudós pályájára Simonyi Zsigmond, amikor Szarvas Gábor a Magyar Nyelvört elindította, 1872-ben.¹² A hetvenes évek elején, a magyar szellemi élet fellendülésének ez éveiben, hatalmas erővel indul meg a magyar nyelvtudományi munka is. 1873-ban kezdí Budenz a „Magyar és finn-ugor nyelvekbeli szövegyezések“ című tanulmányából s egyetemi előadásából a Magyar-Ugor Összehasonlító Szótárt kialakítani. Ekkor könyvnyomatos ívekben már megjelennek az összehasonlító alaktan első dolgozotai

részei is. Mesteréhez hasonlóan Simonyi Zsigmond nyelvtudományi munkássága is felöleli a hang-, alak- és mondattan csaknem minden kérdését. Még a hangtan foglalkoztatta aránylag legkevésbé, bár az 1879-ben megjelent, a régi magyar nyelvemlékek olvasásáról szóló tanulmánya e kérdésnek alapvető értekezése, amelynek megállapításaihoz évtizedek múlva is vissza-visszatérnek. E téren átadta a teret egyik legjobb tanítványának, Balassa Józsefnek, aki Simonyi felügyelete és ellenőrzése alapján kidolgozta a Tüzes Magyar Nyelvtan hangtani és részben alaktani fejezeit. S bámukatos, hogy ezt az abszolút értelemben vett elméleti tudóst a gondviselés milyen gyakorlati érzéssel áldotta meg. A nyelvhelyesség, a helyesírás, a hivatalos nyelv ügye éppen úgy szíven feküdt, mint a legelvontabb analógiás hatásnak kimutatása a nyelvtörténet folyamán.

A nyelvtudomány nálunk is a Herbart—Steinthal-féle nyelvlektani irány hatása alatt lett a hetvenes években igazi nyelvtörténetté. Budenz József 1858-ban a Schleicher—Benfey iskola módszertani — s mi hozzá tehetjük: a tudósnevelésben az emberség — elveit plántálta át hozzánk. Budenz azonban, miközben mindjobban elmerült búvárlatai folyamán a finnugor majd az urálaltáji nyelvek egész körére, tán észre se vette az újgrammatikus iskola kialakulását, s így alig érdekelték annak módszertani harcai. „A közvetítő — írja Gombocz Zoltán¹³ — „az új termékeny gondolatok átlánthalója Simonyi Zsigmond volt. Hogy a hangváltozások és jelentésváltozások mellett a nyelvi változásoknak egy nem kevésbé fontos harmadik csoportja is van, azok az esetek, midőn a szóalak vagy mondat szerkezet megváltozását a vele társult szó- vagy szerkezetcsoporthoz asszociatív hatása teszi érthetővé, az új iskolának ezt a fontos elvét nálunk Simonyi hangoztatta először; a legfőbb értelemben vett analógiás alakulások változatos fajainak rendszeres ismertetése s e módszertani elv átültetése a mi nyelvészeti gyakorlatunkba elsősorban az ő nevéhez fűződik.“ De a pozitívista élnék érzéket zárt magába egyébként is az élelrevaló szellemiségi újítások iránt. Budapesti, lipcsei, berlini és párizsi tanulmánya idején lefordította Müller Miksa oxfordi egyetemi tanár előadásait a nyelvtudományról, ezt a kítűnő, szellemes tudományos munkát, amely sok hívet szerzett világszerte a nyelvtudománynak.¹⁴ Az ő jelentős alkotása „A magyar nyelv“ című összefoglaló, népszerűsítő, tudományunkba bevezető könyv, amely a magyar nyelvtudomány legfőbb kérdéseit foglalta össze s két kiadása (1889, 1905) íthton, német kiadása pedig (Die ungarische Sprache, 1907) az egész világon hirdette a magyar nyelv szépségét és a magyar nyelvtudomány dicsőségét.

És ő volt az, Simonyi Zsigmond, aki nálunk katedrán először foglalkozott és foglalkoztatott a nyelvtudomány nagy elvi kérdéseivel, és bevezető előadásai mutatták be hallgatói számára az akkor virágjában volt újgrammatikus iskola szemléletét, s vele egyrészt tudományá emelte a mechanikus cédulázás mesterségét, másrészt tudománya filozófiájának bemutatása által tág horizontot nyitott a már alkotó búvároknak, és a kezdők mindjárt látják, hogy az apró gyűjtések nagy célok szolgálatában állanak. E nemű munkásságának halhatatlan érdeme, hogy az ő biztatására indult el Gombocz Zoltán, a legműveltebb magyar nyelvtudós „A jelenkori nyelvészet alapelvei“ című művével s ennek folytatásával, a „Nyelvtörténet és lélektan“ c. értekezésével, amelyek a herbartianus szemlélet, továbbá Steinthal, Pau: s az újgrammatikus iskola, majd Wundt ismertetése által s néhány más magyar nyelvész nyelvtudományi munkája által, az általános nyelvtudomány modern megalapozását jelentik nálunk.¹⁵ Simonyi értékes és becsületes lelke valójában inkább volt gyűjtő-közlő, mint filozófiai hajlandóságú, de érezte a tág horizontok fontosságát és készséggel támogatott bennünket ebben az irányban is.

A mondat és tudománya, a mondattan, a nyelvtudomány tragikus részei közé tartozik. Az ókor óta tudjuk, hogy a nyelv legkisebb egysége

nem a szó, nem a hang, hanem a mondat, s bár a szó és a hang csak a tudós munkájának elvonásai, mégis a nyelvtudomány szó-tudomány lett, és évszázadokon át az etimológia oly műlő eredményei öntöttek el a nyelvtudomány pályáját. Nagy mondatnani kezdeményezők, pl. Delbrück építményei a szerző halála után nem fejlődtek méltóan tovább. Nyelvtudományunk szerencséje, hogy Simonyi Zsigmond mondatnani búvárlatait, bár főműve készen, úgy látszik, elmerült kora vagy korunk iszapos árjában, kiváló tanítványai folytatták, és minden reményünk megvan arra, hogy be is fogják fejteni a nagy művet.

Simonyi Étének főműve, Magyar Mondattana, az Akadémia 1914. évi Lukács Krisztina-pályázatára készült.¹⁶ A jelentés a még akkor befejezetlen művet a hiányzó részek kiegészítése után jutalomra ajánlotta. Simonyi 1916-ban benyújtotta a hiányzó részeket, s a bírálók nagy lelkesedéssel írtak róla. A szerző még azután is dolgozott művén, amelynek legfontosabb része, az egyszerű mondatról szóló, 1918 nyarán teljesen elkészült. Az elpusztult vagy lappangó kézirat tartalmáról emlékezzünk meg behatóbban. Bevezetése szól a mondatról, a mondatnani változásokról és okaikról. Az első főrész a mondat fajairól ír (föltétlen jelentő, föltételes jelentő, felszólító, óhajtó, nyomatéktalan és nyomatékos, összefoglaló és kirekesztő, kérdő és felelő, állító és tagadó, cselekvő és szenvedő mondatok, cselekvések és idők jellemezte mondatok). A második főrész az egyes mondatrészekkel foglalkozik: alany, állítmány, tárgy (tárgyasragozás), határozó, jelző. E két főrészhez csatlakozik még egy harmadik főrész, átmeneti szerkezetek az összetett mondatához. Ez huszonöt ív lett volna. Legalább ugyanennyi az összetett mondat, amelynek gerince a Kötőszók anyagából került ki...

Simonyi Zsigmond a „grammatici certant” elvet csak szükség esetén s nem kedvtelésből alkalmazta. Lényegében tudós alapelve volt, amit Brugmann és Streitberg írt az Indogermanische Forschungen címlapjára: „Nihil detestari, neminem laedere, sed intelligere”. Szarvas Gábor-i értelemben nem volt vezéregyéniség. Nem harsog, hanem oktat. Szelíd szava tényeken alapul, s igazságot nem a lendület és stílusművészet, hanem éppen abszolút valósága emeli magasra és nyomja bele eltörölhetetlenül a lélekbe. S mégis kora egyik legnagyobb nyelvtudományi háborúságában kellett résztvennie, abban, amely a Nyelvtörténeti Szótár körül zajlott le.

A Nyelvtörténeti Szótár ellen indított háború, az élen a történet-tudományból, hol vajmi kevés igazán maradandót alkotott, a nyelvtudományba rándult Ballagi Aladárral, merőben igazságtalan és inkább személyeskedő, mint tudományos harc volt. A Szótár, melyen Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond hosszú éveken át dolgozott, egy gyűjtőcsoporttal, melynek tagjai közt a kiválók sorában merőben könnyelmű Könnye Nándorok is dolgoztak, minden szótár eredendő hibájával (hiányok, félreértések) még ma is nélkülözhetetlen kincsesára régi nyelvünknek. Ballagi Aladár egy nagy kötetben adta ki bírálóan támadó anyagát,¹⁷ de akciója merő feleslegességét maga az Akadémia is hamar belátta és műve folytatólagos kiadását megtagadta. Simonyi Zsigmond és hívei igazuk tudatában lelkesen és ügyesen verték vissza a támadást, köztük olyanok is kiálltak, akik később elhagyták a Mester zászlaját, sőt ellene is fordultak. Azok a cikkek, tanulmányok, amelyekben Simonyi Zsigmond (Szarvas Gábor helyett is, aki már akkor nem élt), védte a nagy művét, a magyar nyelvtudományi vita-irodalom gyöngyei közé tartoznak. A tárgyilagos csendes tudós sorai közül itt néha a méltatlanul megtámadott haragjának lángja csap ki, és bizony a szatíra vitriolja mar. Ennek a háborúskodásnak volt egy jó eredménye is a nyelvtudomány szempontjából. A nagyközönség érdeklődését is felkeltette és a Nyelvőr megint ott volt, bár tudományos köntösben, ahol Szarvas alatt: a közérdeklődés homlokterében. A negyven éves fennállásának alkalmából kiadott ünnepi számban Simonyi mestereire emlékezik, Szarvas Gáborra és

Budenz Józsefre, s ezt írja: „Elégtételünkre szolgál a híven teljesített munka tudata s örömlünket nem zavarja, sőt fokozza a végigküzdött harcok emléke.“¹⁸

De tudós életmunka folyóirat nélkül nehezen teremthet iskolát. A folyóirat szerkesztése viszont sokszor tragikus sors, elvonja a tudóst saját köréből. Alkotás helyett buzdít és javít, ültet, csemetéket nevel, s a jövődöntő való önzellen munka idejét saját munkásságából vonja el. A Nyelvőr rengeteget köszönhet Simonyinak. De hogy aránylag oly későn készült el a Mondattan, azt Simonyi a Nyelvőrnek köszönheti. Így lesz a tudós dilemmájából tudományos tragédia.

A Nyelvőr Szarvas Gábor irányítása mellett már maga fordulatot jelentett a magyar nyelv tudományában. Egyrészt a szöfejtést szellemes ötletekkel gazdagította, másrészt a nyelvtudomány összes új eredményeit oly folyóiratban közölte, amely egyszerre közérdeklődés tárgya lett. A nyelvtudomány Szarvas Gábor Nyelvőrje által megszűnt szoba-tudomány lenni, és leti közérdekű tudomány, ahogy illik is a legnemzetibb magyar tudományhoz. Az ilyen fordulat a köz érdekében történik, de nem mindig a tudomány érdekében. S mire Szarvas Gábor misszióját befejezte s betegsége miatt vissza kellett vonulnia, maga kérte Simonyit a munka folytatására. 1879. június 9-én írja Szarvas Gábor Simonyi Zsigmondnak: „Kedves Barátom! Eddig is Te voltál, légy most is Te főtámaszom. Bízom benned. Intézd ügyemet, amint jónak látod, s intézkedjél a Nyr-rel. Hálás leszek mindenki, de leghálásabb az iránt, akié a legnagyobb érdem, Te irántad... Isten áldjon meg!“¹⁹

És Simonyi itt is világosan látta, mi vár rá. Minthogy a Nyelvőr közérdekű jellege Szarvas Gábor által szilárd alapot kapott, a közönség, a napilapok ismerték, szerették, olvasták, eredményeit közzölték, most Simonyi a folyóiratot visszairányította a szolid tudás síneire. Az inkább nyelvművelő folyóiratról nyelvtudományi folyóirat lett, nyelvjárási leírások és szövegek, nyelvtörténeti gyűjtemények és közlések, monográfiák kincsesháza. És itt kapcsolta be a tudós alkotó a nevelő tudós munkásságát. Simonyi egyetemi hallgatóit munkára nevelte, ösztökölte, bekapcsolta őket a Nyr. műhelyébe, kiadta első szárnypróbálgatásait s olyan tudós gárdát nevelt, amelyhez hasonló eddig csak egyetlen magyar tudós professzor, a Budenzé hatása-ként mutatható fel.

A Nyr. történetében való szerephez hasonlatos az a szerep, amelyet Simonyi Zsigmond a magyar nyelvhelyesség búvárlása terén játszott. Szarvas előtt s részben alatta is a nyelvhelyesség nyelvművelők s nem nyelvtudósok kezében volt. Simonyi Zsigmond mondotta ki azt az elvet, hogy a nyelvhelyesség kérdésében a döntő szót nem az egyén érzéke, hanem a közösség tényei mondják ki. A nyelvi igazságok nem egyéni igazságok, hanem szociális igazságok. Helyes az, amit a múlt tömeg-adatai s az élő nyelv tömeg-adatai igazolnak. Helytelen vagy esetleg csak fejlődési csira az, ami ezekkel ellenkezik. S dicső pályáján személyi és politikai ellenségein kívül ez elve miatt is szerzett egy-két ellenfelet, akiket azonban fölülnyes tudásával szinte lehengetelt. Ki beszél ma már pl. Király Pál főiskolai tanáróról, aki hallgatói előtt és frásokban is csepulett Simonyit, mondván: nem lehet jó nyelvész az, aki maga sem tud jól magyarul. (Ezt úgy kell érteni, hogy Simonyi Zsigmond tiszta, egyszerű, cicomátlan, de ízes veszprémi stílusában nem voltak afféle ríktó stílficamok. Vagy még inkább talán úgy gondolta Király Pál, hogy Simonyi Zsigmond már származása miatt sem tudhat jól magyarul. Első nyílt rugdalódzása ez az ostobául gonosz és tudománytalan álláspontnak.) És az egyébként nagyon érdemes Tóth Béláról is ki beszél ma már, aki oly nyelvi alakok ellen hadakozott az egyéni ízlés, a nyelvművelés szent nevében, amelyek talán nem tetszenek az iskolai könyvek-

ből magyarul tanulónak, de az évszázadokon keresztül s ma is kimutathatók az adatok garmadáival a magyar nép, az élő magyar nép nyelvében. De hol van a tavalyi hó? Így a Nyelvőr és Simonyi művei, főleg az Antibarbarus (1879) és ennek 1903-i (később még két újabb) kiadása: a Helyes Magyarság, a nyelvhelyesség tudományos ténymegállapításainak valóságos tárháza. Mint a magyar nyelvhelyesség nagymestere, sokat hibélődött a hivatalos nyelv dolgaival, törvényjavaslatok szövegét javította át. Főleg Szilágyi Dezső igazságügyminiszersége idején.^{20/a}

E sikon továbbhaladva, tudós alapossággal és kellő gyakorlattal hozzájárult Simonyi az észszerű magyar helyesírás kialakulásához. Az ő tervezetének hivatalossá tételével (Wlassics miniszter az iskolák számára kellő érzékkel elfogadta és 1903-ban kiadta rendeletileg Simonyi helyesírási rendszerét) Simonyi szembekerült az Akadémiával, de az események, a fejlemények legnagyobbbrészt őt igazolták, s az Akadémia is idővel Simonyi újításainak tetemes részét magáévá tette. Merész és eredeti volt akkor pl. a cz kiküszöbölése, ám racionális és tudományos alapú, s ma már nem is értjük (vagy talán nagyon is értjük), miért kellett ez ellen oly kétségbeesetten, jobb ügyhöz méltó szívós ellenállással küzdeni. Ekkor kezdődött a harc a tudományban, de nem a tudomány érdekében és eszközeivel. A csendes tudós munkáját azonban semmi sem zavarta. Az élet követelményeit szolgálta a Balassa József társaságában írt Magyar-Német és Német-Magyar Szótárával is, amely nélkül az elterjedtebb Kelemen-Szótár elképzelhetetlen volna, hiszen a Simonyicské után készült, új adatai részben való felhasználásával, Középiskolai Műszótárával és más hasonló műveivel.

Simonyi minden munkájába bevonta tanítványait, hiszen mint már említettük, a legjobb magyar nevelő tudósok egyike volt. Egy kiváló író-tanítványa²⁰ így ír Simonyi Zsigmond egyetemi előadásairól: „Hallkan szólni: mindenkinek feszülten kell figyelnie, hogy megértse. És ő a figyelmet nem igyekszik mesterséges fogásokkal, a katedrai ékes beszéd szépségeivel, a pedagógiai retorika művirágaival lekötöni. Nagyon egyszerű, mindig tárgyalás, nem kalandozik el témájától, szigorúan ragaszkodik anyag módszeres feldolgozásához. Nyilván lelkiismeretesen készült az előadásra. Cédulái — az egyetlen segítőeszköz, amellyel él — csálhatatlan rendben sorakoznak. Ez a sorrend éppoly megbízható, mint maguk a nyelvtörténeti, nyelvjárási vagy néprajzi példák és adatok.“ Hallgatói vele gondolkodnak és vele gyűjtjenek. Szóalakokra, hangokra vonatkozólag nyilatkozatra inspirálta hallgatóit, s nem egy fontos nyelvtörténeti vagy nyelvjárási adat egyetemi előadásai alatt merült fel egy-egy hallgatója jelentkezése alkalmából. Valóban, lényegből hiányzott az ú. n. vezérlő egyéniségek nem mindig tudós alaposságú pátozsa. Pályája bizonyítja, hogy nyers erőt a tudásban jól pótol szívós szeretet. Nagy hangot igazmondó csendes szó, a szellemesség cinizmusát az abszolút tudás megboesátó mosolya. E csendesbeszédű tudós lelkében nagyobb volt az erő, keményebb a meggyőződés, nem egy mutatósabb, rikítóbb külsőségekkel szereplő társánál. A szelíd, jó ember egyébként becsülélesen szigorú vizsgacenzor volt, s róla mondta egyszer egy társunk, hogy nálánál bájosabban soha senki nem buktatta el a jelöltet.

A Simonyi-iskolának egyik elévülhetetlen érdeme, hogy ifjú tagjait a Mester korán a nyelvjárási megfigyelések, gyűjtések munkájára kapatta. Munkácsi Bernát s két évtized múlva jómagam, a evangókat jöttük, Balassa, egyébként az új magyar dialektológia megalapítója, a szlavóniai magyar nyelvjárásban fedezett fel székely sajtáságokat, Beke a pápavideki és kemenesaljai, Kertész a zalavideki nyelvjárást írta le, stb. S e munkálatok, amelyeknek hitelességét, helyességét Simonyi gondosan vizsgálta, példái annak, mint nevel az igazi tudós tanítványokat, rámutatva a munka útjára s alkalmat szerezve megjelenésükre. Szociális áldás és fontos tudományos cselekedet volt a Nyelvészeti Füzetek megalapítása, amelyekben leginkább

a Nyelvőr különlenyomatai, sokszor doktori értekezések jelentek meg, s így a szegénysorsú bölcsészdoktor-jelölteknek módjukban volt disszertációjukat kiadni, másrészt meg a magyar nyelvtudomány a jeles monográfiák egész sorával gazdagodott.

Kora akadémikusai, egyetemi tanárai közül Simonyi Zsigmond volt az, aki kellő szociális érzékkel megállva, bizony csak kevesedmagával törődött tanítványai, hallgatói gazdasági helyzetével. Sőt kora baloldali publicisztikai hangján gúnyolta is a feudális álhazafiaskodást, beszélvén a „hazaffy“-ak-ról (két effel), írva az „úri igeragozás“-ról, s midőn 1919-ben az első magyar szocialista kísérlet idején összeálltunk néhányan egy munkaközösségbe, melynek célja a magyar nyelvtudományi és irodalomtörténeti munka tervszerű megszervezése volt, résztvevő munkánkban Simonyi Zsigmond, továbbá korra és jelentőségre legelső tanítványai, Munkácsi Bernát, Balassa József, az indogermanista Schmidt József és a szlávista Asbóth Oszkár is. Fel is vettük „nagyobb szabású összefoglaló“ feladataink közé Simonyi Zsigmond „nagy, kétkötetes mondattanának“ kiadását. Simonyi tehát a magyar tudás munkásainak amaz elszánt csapatához tartozott, amely féligmeddig tudatalanul előmunkása volt e téren a szociális világrendnek, mindenesetre segített megporhanyósítani ezt a kemény feudális talajt, hogy alkalmas legyen az új mag felvételére és megfogantatására. Egyébként már 1907-ben belépett az általános titkos szavazati jogot követelők Ligájába s annak plakátján a kevésszámú tudós neve mellett az ő tisztelt neve is megjelent. A Simonyi-iskola szerepe a magyar nyelvtudomány fejlődésében külön nagy téma, már szóltunk valamit róla s ezúttal is csak utalhatunk személytelenül, összefoglalólag, a jelenségre. Nem is szólva nem-nyelvész tanítványairól, a Simonyi Zsigmond nyelvész-iskolájának tagjai megalapozták és rengeteg új anyaggal fejlesztették a magyar nyelvjárástanulmányt, a fonétikát, a hangtörténetet, továbbvitték finnugor-horizonttal a mondatant és az urál-altáji nyelvtudománynak, valamint a turkológiának mesterei is ez iskolából emelkedtek ki. A szófejtésnek újabb, szigorú hang- és jelentéstörténeti kifejtését Simonyi Zsigmond tanítványainak köszönhetjük, valamint az új magyar általános nyelvtudomány, a nyelvész-tételek, s a közlő és magyarázó nyelvtörténeti kutatás új eredményeit is.

Mindez s más kezdek jelentősek vagy jelentősek lehetnek még. De azt, amit maga Simonyi Zsigmond ránk hagyott a Nyelvőr 25 kötetében, nyelvészeti monografiáiban; a Költőszókban, a Határozókban, a Jelzőkben, az analógiáról szóló tanulmányaiban, nyelvhelyességi kötetekben, a Magyar Nyelv két magyar s egy német kiadásában, s lb., cáfolhatatlanul kijelöli helyét a magyar nyelvtudomány történetében. Politikai, társadalmi szorongatott helyzete ellenére, szerepére vonatkozólag a XIX. század utolsó s a XX. század első évtizedeiben, egyellen méltó analógiát mutat a múlt: a Révai Miklósét, akihez, a már említettekén kívül, élte végén átért emberi szenvedéseinek lús analógiája is kapcsolja. A magyar pozitivisták történeti nyelvtudomány modern klasszikusa Simonyi Zsigmond, munkássága, egyénisége forrás és példa az eljövendő századok magyar tudományos munkássága számára.

Tudományos, de egyben emberi kötelesség is volt mindezek megállapítása e falak között, ahol annyit dolgozott, annyi pozitív eredményről számolt be, ahol tisztelték, szerették évtizedeken át, majd egy öngyilkos kor eszeveszett tévelygése között meg is tagadták.²¹ De íme szelleme, vázolt munkássága, egyéni korrektsége, nagysága által ez Akadémiában, e házban, az egész tudományos világban makulátlanul, teljes joggal, elevenen, dicsőségesen él és hálás hódolattal hajtjuk meg fejünket az ő el nem múlt emléke előtt.

Jegyzetek.

¹ *Elaboratio Grammatica Hungarica... Duo volumina, utcumque in totidem tomos subdivisum.* Pestini, Typis Mathiae Trattner, 1803. — A Mondattan, tehát Révai grammatikáinak 3. kötele: *Elaboratio Grammatica Hungarica... Volumin tertium.* Jussu Academiae Scientiarum Hungaricae sumptibus a Constantino Röck legatis e manuscriptis Musei Nationis Hungaricae nunc primum editit Sigismundus Simonyi, Linguae Hungaricae professor publ. ord. in Regia Scientiarum Universitate Pestinensi. Budapestini Typis Societatis Frankliniae. 1908. A kötet sorsáról lásd Simonyinak a kötethez írt Utószavát (337—350. l.), valamint e sorok írójának „Egy százéveslendős új könyvről” a Budapesti Szemleiben, megjelent tanulmányát (1909. 137. kötet, 81—87. lap).

² A Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában 1—1929/30. Gyarap. őrizték a Mondattan kéziratát: „Magyar Mondattan, történeti alapon. Kézirat- és nyomtatvány csomag. Simonyi Zsigmond özvegyének küldeménye az Akadémiához kiadás végett.” „A csomagot. 1936. VI. 12-én Szinyei főkönyvtárnok úr íróasztalában a baloldali legelső fiókban heveztük el.” Dr. Berlász Jenő egyetemi tanár, akadémiai könyvtári beosztott tisztviselő szíves tájékoztatása szerint a kéziratot az ostrom alatt kiemelték helyéről elesomagolva, hogy biztonságba helyezték. Sajnos az ostrom után még nem került elő. Vagy elpusztult, vagy még lappang valahol. Megható volna, ha a Révai—Simonyi analógia e tekintetben is beválna s Simonyi kézirata is megkerülne egy kegyeletes kutató munkája által.

³ Tüzetes Magyar Nyelvtan történeti alapon. I. Magyar Hangtan és Alaktan. A hangtan és az összetételek fejezete az Alakltanban Balassa Józseftől. Akadémiai pályamunka. 1895.

⁴ A levelet Bánóczy Józsefnek írta (Nyr. 48:188. l., Emlékezéseimből 187—196. l.).

⁵ Ugyancsak Bánóczy adatai szerint. L. a 4. sz. jegyzetet.

⁶ Burány Gergely, a csorna-premontrei kanonokrend prépostjának, Simonyi volt esztergomi iskolatársának feljegyzése: „Simonyi Zsigmond esztergomi diáketeléből” (Nyr. 48:185—187. l.). Ugyanő szól pompás emlékezőlehetőségéről is: „amit egyszer hallott, arról tökéletesen be tudott számolni. Nem is fledte el” (uo. 186. l.). Simonyi Zsigmond leányának, Simonyi Annának, szíves értekléséből tudjuk a versekre vonatkozókat, Burány feljegyzéseivel szemben, aki azt írja, hogy a „verseket nem szerette”. Ez afféle kisdíákámeteti idő lehetett, Simonyi irodalomkedvelő tudós volt. Igen szerette Aranyt, Schillert, Heinet (ennek a prózáját is), olvasgatja Goethe és Schiller levelezését, nagyon szerette az orosz irodalmat; Puskin, Turgenyev és Tolsztoj voltak kedvelt olvasmányai. Rendkívül becses S. A. ama feljegyzése, hogy Simonyi nagy szeretettel foglalkozott az ifjú költőkkel, különösen Kosztolányi Dezsővel, akit írásra buzdított. Nem kétséges, hogy Kosztolányi Dezső erős nyelvi érdeklődésében, mely teljs. egészében az Illés Gyulától sajtó alá rendezett posthumus Kosztolányi-kötetekben táruul élénk, Simonyi Zsigmond hatását kell látnunk. Szerette Tóth Árpád verseit és Szep Ernő írásait (l. a Lila akacról szóló ismeretlenség, Nyr. 47:77, 48:30). — A hatodik osztályban (1868—1869) egy kiváló képzettségű magyar-szakos tanár tanított, **Abday Asztrik**, aki „jóban bevált volna az egyetemen, mint a középiskolában” (Nyr. 48:186). Ezt a tanárt különösen nagyon szerette és nyilván az ő keresztneve van meg Simonyinak a Nyr.-ben használt egyik álnévben: **Kovács Asztrik**.

⁷ Beney Tivadar göttingai egyetemi nyelvész-tanár (1809—1881.) a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja; l. Budenz József akadémiai emlékeszedél.

⁸ Budenz levélét l. Munkácsi Bernátnak „Budenz és Simonyi” c. emlékező tanulmányában: Nyr. 18:167. jegyzet. Simonyi Zsigmond Budenz iránt való hálás érzéséről megthattó és megthattó szavakkal emlékezik meg Lipcsében 1875. dec. 30-án írt levelében. „Szeretett Professor Ur” — írja s kedvesen kíván neki „Bort, búzát, békességet. Friss, fiatal feleséget”, majd így folytatja: „megvallom nem szép tőlem, hogy ilyen soká nem írtam. Kevykednek, akire minden jóakaróm közül legtöbbször gondolok... kinek oly szívesen hallgattott szavai mindig, mintha fülembbe hangzanának...” Efféle lírai kitérés Simonyi írásában ritkaság s ezért nagyobb is a jelentősége. (A levél megvan az Akadémia levéltárában a „Simonyi Zsigmond levelei Budenz Józsefhez” c. köteggben.)

⁹ A helyszínen gyűjtött adatok egy részét közöltem „Simonyi Zsigmond Lipcsében” c. tanulmányomban. (Nyr. 48:194—197).

^{10/a} Simonyi Zsigmondnak Budenz Józsefhez intézett 1874. nov. 7-i leveléből, l az Akadémia levéltárában a „Simonyi Zsigmond levelei” c. köteggben.

^{10/b} A levél eredetije megvolt Simonyi iratai közt. L. a 9. jegyzetben említett tanulmányomat. Erre a levélre válaszolt Simonyi Lipcsében 1875. febr. 1-én kelt levelében, amelyben részletezi Curtius Grammatische Gesellschaftjának munkáját.

¹¹ Budenz is, Simonyi is sokat foglalkozott a tanítványok szociális helyzetével. Simonyi a gyógyítástól a télikabát-szerzésig mindent megtett tanítványaiért. Még gyűjtéseket is rendezett s mindezt finom tapintattal, a megsegítettek tán sohse tudták meg, ki volt jó hozzájuk.

¹² Simonyi Zsigmond első nyelvtudományi cikke a Nyelvőr első kötetében jelent meg. Címe: „Adatok a nyelvújítás történetéhez. Bartzafalvi Szabó Dávid: Szigvart klastromi története” (1:15, stb. több folytatásban).

¹³ Gomboecz Zoltán Simonyi Zsigmondról, ennek halála alkalmából írt nekrológia (MNy. 15:155—156).

¹⁴ Müller Miksa Akadémiánk külső tagja volt. „Felfolvasások a nyelvtudományról” c. munkáját a Magyar Tudományos Akadémia adta ki 1871-ben. Simonyi Zsigmond fordításában. A fordítás munkájáról többször írt Simonyi Budenz Józsefhez intézett leveleiben (Akadémiai levéltár).

¹⁵ Nyr. 27:6, stb. és Nyelvészeti Füzetek 7. szám. 1903.

¹⁶ A mű legpontosabb leírását Balassa József tollából bírjuk. L. a B. J. a'írársú cikket Nyr. 49:26—27. „Simonyi Zsigmond hátrahagyott kéziratai”. Maga a tudós szerző művéről első jelentését a Nyr. 44:234 lapján közli. „A pályamunka ki-gészíti a szerzőnek eddigi mondattani munkáit: a Magyar Szórendet, a Magyar Határozókat, a Jelzők mondat-tanát, a Magyar Kötőszókat stb. Mindezek — rövidítve s ahol szükséges, javítva — bele fognak illeszkedni az új Magyar Mondattanba, ez pedig a Füzetes Magyar Nyelvtan másod-ik és harmadik kötetéül fog megjelenni.”

¹⁷ Előbb három felolvasást tartott „Művelődéstörténetünk képe a Nyelvtörténeti Szótárban” címmel, majd több kötetre tervezett „Művéből” az első kötetet az Akadémia kiadta. „Régi magyar nyelvünk és a Nyelvtörténeti Szótár” (1. kötet 1. fele 1903, 2. fele 1911, összesen 760 l.). Balassa József „A Magyar Nyelvőr története 1872—1910” c. becses munkájában (Budapest, 1941) ezt írja: „A bíráló igazságtalan íróját, aki a nyelvtudomány terén tudatlan és tájékozatlan volt, a bosszú vezette, mert Szarvas Gábor igen szigorú bírálóban részesítette volt Ballagi Mór szótárát.” Ehhez azt kell hozzátennünk, hogy Ballagi Mór Ballagi Aladárnak édesapja volt.

¹⁸ Simonyi Zsigmond, Az ötödik évtized: Nyr. 41:3. 1.

¹⁹ A levél teljes szövege a Nyr. Simonyi-émlékszáma „In memoriam” c. emlékező cikkeinek élén (Nyr. 48:185).

²⁰ a Dénes Szilárd, Simonyi és a hivatalos nyelv: Nyr. 48:178.

²⁰ Sebastyén Károly, Simonyi Zsigmond a katedrán: Nyr. 43:171—175.

²¹ Még az 1919-i ellenforradalom embertelenségei között is fellelt Horger Antal szegedi egyetemi tanárnak a tudóssal szemben követett hálátlan és lekötten eljárása. Horger Antalt, aki később József Attilával szemben elkövetett bűne miatt lett herostratesi híresség, az Akadémia 1919. őszén tagjává választotta. Simonyi Zsigmond tárgyilagos lelkisége túltette magát még saját szenvedésein is, és levélben üdvözölte az új akadémikust. Horger Antal durván visszautasító levélben válaszolt Simonyinak s a hajszolt lélek e durva levélből értette meg először, hogy azok szemében nincs tudományos érdem s a fasizmus ez első európai hírnökei nem ismernek irgalmat még olyan lélekkel szemben sem, amilyen Simonyi volt. E lelki sérülés siettetni testi leromlását, majd teljes összeomlá-sát. Horger Antalt örök szegénypadra állította József Attilának „Születésnapomra” c. verse (l. József Attila összes versei és műfordításai, Cserepfalvi kiadás 394—396. l.).

Kiadásra ajánlották:

PAIS DEZSŐ
r. tag, osztályelnök,

BÁRCZI GÉZA
r. tag.